

Kindermishandeling en de rechten van het kind: van transisme naar Trias pedagogica

Citation for published version (APA):

Willems, J. CM. (2005). Kindermishandeling en de rechten van het kind: van transisme naar Trias pedagogica. In K. Blankman (Ed.), *Voorsorteervak Familie- en Gezondheidsrecht* (pp. 163-184). Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam, privaatrecht.

Document status and date:

Published: 31/01/2005

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Kindermishandeling en de rechten van het kind: van transisme naar Trias pedagogicaⁱ

Jan C. M. Willems*

“Wij dragen als gemeenschap – en daarom ieder van ons als individu – gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van kinderen, burgers in wording.” (Dries van Dantzig)¹

I. Trias pedagogica versus transisme: het persoonswordingsbeginsel

1 Inleiding

Kindermishandeling is een wereldwijd – met positieve uitzondering wellicht van de Verenigde Staten – ernstig onderschat maatschappelijk probleem, zowel wat de omvang ervan als de individuele impact en maatschappelijke gevolgen betreft. Veel is er geschreven over macht en onmacht van ouders alsook van professionals die direct of indirect bij opvoeding, bij ouders en kinderen, betrokken zijn. Wie maakt de dienst uit als het om opvoeding en professionele bemoeienis daarbij gaat? In deze bijdrage wil ik het thema macht en onmacht rond opvoeding plaatsen in het teken van de rechten van het kind: als de rechten van het kind de dienst zouden uitmaken ... De rechten van het kind wil ik om te beginnen plaatsen in het perspectief van de ontwikkeling van internationale mensenrechten. Mensenrechten gaan ook over macht en onmacht. Onmacht van mensen tegenover politieke macht. Maar vooral over macht van mensen tegen politieke macht in. Macht door bundeling van krachten, macht door eendracht. Eendracht maakt macht, ook tegen onmacht, zo leert de geschiedenis. Op basis van dit terugblikken wil ik vervolgens vooruitblikken.

Wanneer de rechten van het kind in het ontwikkelingsperspectief van internationale mensenrechten worden geplaatst, wordt een gebied betreden dat op het snijvlak ligt van diverse grondrechten, maatschappelijke problemen en professionele uitdagingen – om over internationale uitdagingen nog maar te zwijgen. Opvoeding en onderwijs blijken dan op een continuüm te liggen met persoonswording en burgerschapsvorming als positieve, en kindermishandeling en vermijdbare kinderbeschadiging als negatieve pool. Ouderschap komt dan terecht op een continuüm met als polen maatschappelijke erkenning, versterking en ondersteuning dan wel maatschappelijk, politiek en juridisch verstoppertje spelen achter negatief respect en privacy-cultuur. En twee nieuwe begrippen: *Trias pedagogica* en *transisme*, maken dan polen

* Prof. mr. Jan C.M. Willems heeft zijn hoofdfunctie bij de Capaciteitsgroep Internationaal en Europees recht en het Centrum voor de Rechten van de Mens van de Universiteit Maastricht. Daarnaast is hij als bijzonder hoogleraar in de Rechten van het kind verbonden aan de juridische faculteit (Afdeling Privaatrecht, sectie familie- en jeugdrecht) en het Amsterdams Centrum voor Kinderstudies van de Vrije Universiteit. Email-adres: j.willems@ir.unimaas.nl.

¹ A. van Dantzig, “Woord vooraf,” in: Paul Baeten en Jan Willems, *De maat van kindermishandeling; Richtlijnen voor het handelen van beroepskrachten – Meldcode en criteria van kindermishandeling*, Amsterdam 2004, pp. [5-6], op p. [5].

zichtbaar op het continuüm van bevordering en bescherming dan wel veronachtzaming en schending van mensenrechten van ouders en kinderen. Mensenrechten en kinderrechten die aan de basis liggen van de prille, ontluikende status van opvoeding in het volkenrecht. Wat is het uitzicht op de spoedige doorbraak en voorspoedige doorwerking daarvan in Nederlands (gezins)beleid en (grond)wetgeving?

De vraag stellen is haar beantwoorden. Dat uitzicht zal immers in niet onbelangrijke mate afhangen van de macht die wij als professionals – maatschappelijk werkers, hulpverleners, docenten, juristen, pedagogen, psychologen, (jeugd)artsen enzovoorts – en als burgers: ouders en anderen die om kinderen geven, zelf organiseren ter bevordering van mensenrechten van ouders en kinderen. Rechten betreffende voorbereiding op en toerusting tot ouderschap, gezonde integrale kindontwikkeling, omgangs- en opvoedingsonderwijs op school en in de wijk (voor aanstaande en prille ouders), en uiteindelijk “sociale opvoedingszekerheid” als sociaal-pedagogisch stelsel van opvoedingsonderwijs en -voorlichting, emancipatie bevorderende opvoedingsfacilitering (financieel, fiscaal, betaald ouderschapsverlof, goede kinderopvang, buitenschoolse opvang enzovoorts) en ouderschap versterkende opvoedingsondersteuning. Macht organiseren tegen opvoedingsonmacht, en verkeerd gebruikte macht, begint bij bewustwording van de mensenrechtelijke en pedagogische opdracht van ouders, school, beroepsgroepen, burgers en overheid, van ons allemaal, de maatschappij: de staat en “de gemeenschap.” Bewustwording over opvoeding als gemeenschapszaak en -taak begint bij kennis over mensenrechten van ouders en kinderen, over de rechten van het kind die óók in Nederland nog lang niet de dienst uitmaken ...

2 Mensenrechten: woorden, waarden, opdrachten

2.1 Primitief-humane moraal

Wat mensen onderscheidt van dieren, is dat zij woorden hebben, of kunnen maken, die zij kunnen gebruiken om ervaringen en gevoelens een plaats of zin te geven, alsook om in zichzelf te kijken en om zich heen: introspectie, kritische zelfreflectie, verklaren en verantwoorden van eigen gedrag, verklaren en beoordelen van gedrag van anderen. Met behulp van woorden, van taal, kunnen mensen nadenken over de “dierlijke” – dat wil zeggen pre-humane of primitief-humane – moraal uit hun evolutie. Om ter bepaling van de gedachten mogelijke “primitieve moralen” op te sommen: kudde-moraal, eigen-groepsmoraal, ons-soort-mensenmoraal, wij/zij-moraal, superioriteits-/inferioriteitsmoraal, zondebok-moraal, kerkelijke dan wel burgerlijke sekse- en seksuele-onderdrukkingsmoraal, hiërarchische moraal, privilegesmoraal, patriarchale moraal (vrouw en kind als bezit van de man), parentiarchale moraal (kind als bezit van de ouders), huidskleur- ofwel pigment-moraal, macho- ofwel testosteron-moraal, recht-van-de-sterkste-moraal, bescheiden-volk-laatste-moraal, slavenmoraal, geweldsmoraal. Dit nadenken, dankzij woorden, dankzij taal, kan hen ertoe aanzetten deze pre- of primitief-humane moralen op een hoger – op een humaan – plan te brengen. Een goed voorbeeld daarvan van vóór de jaartelling zijn de Tien Geboden.² Tien Woorden waarover zo goed was na-

² Deuteronomium 5:6-21; Exodus 20:1-17. Naar deze tijd vertaald zijn de eerste drie geboden opdrachten om verafgoding (onderwerping, verslaving aan wie of wat ook) en bijgeloof (angst en onwetendheid) te bestrijden, c.q. mensenrechten ter zake van vrijwaring daarvan: vrijheid van geestelijke armoede en slavernij. Ofwel recht op gewetensvrijheid op basis van gezonde gewetensvorming, dus: recht op gezonde opvoeding, vorming en onderwijs. Het vierde gebod: een wekelijkse rustdag, zou kunnen worden vertaald als recht op (arbeid en) billijke arbeidsomstandigheden, waaronder een evenwichtige verdeling van arbeid en zorg. Het vijfde: eert uw vader en uw moeder, als recht op opvoedingsondersteuning en op oudedagsvoorzieningen, en uiteraard als bescherming tegen ouder(en)mishandeling. Het zesde: gij zult niet doden, als recht op leven en lichamelijke integriteit. Het zevende: geen echtbreuk, als respect tussen levenspartners, gedeelde ouderlijke zorg en alimentatierecht. Het achtste: niet stelen, als recht op eigendom. Het negende: geen vals getuigenis,

gedacht dat Mozes ze door het hele volk aanvaard kreeg.³ Een zeer mooi voorbeeld aan het begin van onze jaartelling is Jezus' Bergrede.⁴ De beste woorden in de moderne tijd, in elk geval de meest gangbare en universeel aanvaarde, zijn de Mensenrechten.

Mensenrechten zijn woorden om het humane te willen, om over het humane en inhumane te oordelen, om het inhumane te bestrijden, om in het humane te geloven, om vóór het humane te ijveren. In kleine kring, op lokaal niveau, in eigen land, op wereldschaal. Opdat elke generatie de wereld humaner achterlaat voor de volgende dan zij haar aantrof. Humaner in vrijheidsbevorderende zin (in de kern qua niveau van *mental health*: geestelijke volksgezondheid), in juridische zin (rechtsgelijkheid), alsook in sociale (veiligheid, integratie), religieuze (tolerantie), politieke (democratie), economische (levensstandaard, rechtvaardig loon) en culturele (emancipatie van vrouwen en kinderen) zin.⁵ De bekendste woorden van de mensenrechten zijn dan ook: Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap. Daar kwamen later de woorden “de Rechten van de Vrouw” bij: Broederschap werd Solidariteit. Solidariteit als (collectief) gevoel voor of geest van sociale rechtvaardigheid, leidende tot steeds bredere en betere implementatie van (burgerlijk-politieke en sociaal-economische) mensenrechten. Als laatste kwamen daar de woorden “de Rechten van het Kind” bij.

2.2 Trias pedagogica versus transisme

In deze bijdrage wordt de mensenrechtelijke betekenis en ontwikkeling van de woorden Vrijheid, Gelijkheid, Solidariteit kort geschetst en worden de rechten van het kind in het perspectief van de mensenrechten geplaatst. Daarbij wordt een nieuw woord – een nieuw begrip of concept – voorgesteld: *Trias pedagogica*. Met dit nieuwe woord wordt beoogd “sociale opvoedingszekerheid” tot fundamentele waarde, met bijbehorend stelsel, te verheffen (vergelijkbaar met sociale zekerheid als waarde en stelsel⁶), zodat deze waarde de plaats kan innemen die haar toekomt in de ontwikkeling van humaniteit. Waarmee meteen duidelijk is dat Mensenrechten woorden zijn die uitdrukking geven aan waarden die elk op zich en in onderlinge samenhang de opdracht behelzen tot toepassing als en voortschrijdende uitwerking in rechtsregels.

Bij mensenrechten van ouders en kinderen gaat het om constitutionele waarden, om grondrechten: constitutionele Trias pedagogica-rechten. Dat wil zeggen om grondrechten, constitutionele rechten, die de opdracht behelzen tot een democratische “sociale opvoedingspolitiek.” Daaronder wordt verstaan een politiek (wetgeving, beleid, praktijk), met participatie en inbreng van ouders, jongeren, beroepsgroepen enzovoorts, die in elk geval de terreinen emancipatie, gezinsbeleid⁷ en familierecht (ouderlijk gezag, jeugdbescherming) omvat, maar die zich ook tot onderwijs, democratische burgerschapsvorming, jeugdbeleid, jeugd(gezondheids)zorg, kinderopvang enzovoorts uitstrekt. Daarom sluit ik deze bijdrage af – al was het maar om niet in abstracties te blijven steken – met een pleidooi voor constitutionalisering aan

als recht op privacy, geestelijke integriteit en bescherming tegen laster, haatzaaien en smaad. Het tiende ten slotte: geen begeerte of afgunst, als recht op gelijke rechten, veiligheid van de persoon, sociale zekerheid en ondernemingsvrijheid.

³ Ernst Stern, *Wat zal men doen? Een filosofie van de rechten van de mens*, Amsterdam 2002 (2 banden), pp. 69/70, 209/210; zie voor een analyse van deze “oudste mensenrechtenverklaring”: a.w., pp. 384-390.

⁴ Mattheüs hfd. 5-7; Lucas 6:20-47. Vgl. Stern, a.w., pp. 273, 412.

⁵ Ik volg hier de volgorde van het denkraam van Stern, a.w., pp. 22 e.v.

⁶ Vgl. Saskia Klosse, *Moderne sociale zekerheid: efficiency met behoud van fundamentele waarden*, oratie UM, Maastricht 2003 (*Rechtswetenschappelijke berichten Maastricht* 2003, no. 5, pp. 4-5).

⁷ Vgl. in dit verband de Gezinsnotitie van de Nederlandse Gezinsraad, *Gezinsnotitie NGR*; *Naar een vruchtbaar, productief en zorgzaam gezinsbeleid* (Erna Hooghiemstra), NGR, Den Haag, 1 mei 2004; alsmede de NGR-essays (te vinden op <ngr.nl>) *Emancipatie en Gezin over de grens* (Trudie Knijn, Erna Hooghiemstra, 15 mei 2004), *Emancipatie en Gezin: in alle diversiteit een goed span* (Trees Pels, 29 januari 2004), en *Emancipatie en Gezin: een goed huwelijk?* (Erna Hooghiemstra, 15 mei 2003).

de hand van een concreet concept-Grondwetsartikel. Zo'n concept-Grondwetsbepaling mag voorbarig lijken gezien de sinds het Kinderrechtenverdrag, blijkens de voorzichtige statenpraktijk in diverse Westerse landen,⁸ nog maar prille, ontluikende status van opvoeding in het volkenrecht.⁹ Wat echter voorop staat, is het fundamentele karakter van de mensenrechten – ouderschapsrechten, kinderrechten – die aan de basis liggen van die status, en die, aan de hand van het concept van de Trias pedagogica, die basis wellicht kunnen helpen verstevigen.

In het vervolg¹⁰ van deze bijdrage wil ik pogen lichtvoetig, niet in de zin van zonder ernst maar in de zin van met lichte tred door eeuwen en ideeën stappend,¹¹ zodanig kinder-

⁸ In die landen is dat in de eerste plaats een wetgevingspraktijk waarbij (aanstaande) ouders rechten krijgen op opvoedingsondersteuning (zie A.W.M. Veldkamp, *Over grenzen! Internationaal vergelijkende verkenning van de rol van de overheid bij de opvoeding en bescherming van kinderen*, Ministerie van Justitie, Den Haag 2001). In Nederland heeft de Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling (RAAK, zie <raak.org>, waaronder <stopkindermishandeling.nl> en <samenopvoeden.nl>), die al had bereikt dat preventie van kindermishandeling voor het eerst in een Regeerakkoord werd opgenomen (kabinet Balkenende I), vervolgens subsidie verkregen voor het opzetten van startregio's als prille voorlopers van een Nederlands stelsel van sociale opvoedingszekerheid (Regio's RAAK). Voor wetgeving (dus zeker grondwetgeving) zijn in Nederland gemeenschapszorg en -bemoeienis ten aanzien van opvoeding en onderwijs(curricula) evenwel nog zozeer taboes (privacy-cultuur, parentiarchie ofwel traditionele ouderlijke opvoedingsautonomie, Pavlov-angst voor "staatsopvoeding"), dat men hier op muren van politiek onbegrip en politieke onwil stuit (zie echter ook hierna noot 39 en 40). Wetgeving blijft beperkt tot "structego" (Jaap Doek, aangehaald door Adrie Wolzak, "Pleidooien voor preventie; Verslag van de studiedag 'Wie zal de opvoeders opvoeden?'," *VK Magazine; Tijdschrift over kindermishandeling* 1999, no. 4, pp. 10-12, op p. 10 r.k.): voornamelijk organisatorische exercities zonder dat de rechtspositie van (ouders en) kinderen reëel verbetert. Een visie op kinderen en kinderrechten ontbreekt in ons land. Evenals een bewindspersoon voor Kind en Gezin (sociale opvoedingspolitiek, jeugd- en ouderschapsbeleid). Vgl. in dit verband met betrekking tot de Wet op de Jeugdzorg de kritische beschouwing van Stan Meuwese, "Jeugdzorg in het perspectief van internationale rechtsnormen," *Nederlands tijdschrift voor Jeugdzorg* 2003, no. 4/5, pp. 214-220.

⁹ Aanzienlijk priller nog – en vooral "onzichtbaarder" – dan de volkenrechtelijke status van duurzaamheid, c.q. duurzame ontwikkeling, volgens het recente preadvies van Schrijver (Nico J. Schrijver, "De verankering en betekenis van duurzame ontwikkeling in het internationale recht," Preadvies, *Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht* 127, Den Haag 2003). Wat de status van opvoeding, c.q. sociale opvoedingszekerheid, wellicht verhoogt is het gegeven dat zij niet alleen valt onder de volkenrechtelijke waarde van humaniteit, maar ook belangrijke raakvlakken heeft met beide overige centrale volkenrechtelijke waarden: vrede en veiligheid en duurzaamheid (vgl. Schrijvers eerste stelling op p. 84 van zijn preadvies). Denk aan de militaristische, genocidale en milieuverwoestende activiteiten van een in zijn jeugd ernstig getraumatiseerde psychopaat als Saddam Hussein. De geschiedenis kent vele gruwelijke voorbeelden van dergelijke in hun ontwikkeling beschadigde en in hun persoonlijkheid gestoorde leiders, tot op de huidige dag (vgl. Will Tinnemans, "Opkomst en ondergang van de dictator," *Psychologie Magazine* december 2003, pp. 34-39). Hoeveel gewelddadige criminaliteit, fanatisme, racisme, seksisme, fundamentalisme en terrorisme zijn niet terug te voeren op (vroege) ontwikkelingsbeschadigingen bij leiders en volgelingen? Beschadigingen die althans voor een deel zijn toe te schrijven aan ideologisch gif dat tot hun "opvoeding" behoorde. Het toedienen van zulk gif is net zo goed een vorm van kindermishandeling als welke vorm van wreedheid, onverschilligheid, verkniptheid, zwakzinnigheid, bezitterigheid, egoïsme, onvolwassenheid of nalatigheid in de opvoeding ook. Een onderzoek naar de oorzaken van terrorisme zou mijns inziens dan ook moeten beginnen met de vraag: door welk gif uit hun opvoeding (en niet alleen uit hun huidige omgeving) worden terroristen geterroriseerd?

¹⁰ Dit vervolg is een aanpassing en bewerking van: Jan C.M. Willems, "Rechten van het kind: de arts een zorg?," in: Theo Doreleijers, Jaap Huisman, Robert Vermeiren (red.), *Kinder- en Jeugdpsychologie en -psychiatrie*, VU Medisch centrum (keuzevak 2003, losbladig), Amsterdam 2003, pp. 213-220.

¹¹ Hierbij geraadpleegde (en aanbevolen) literatuur: Anton van Harskamp, *Van fundi's, spirituelen en moralisten; Over civil society en religie*, oratie VU, Kampen 2003; Rob Riemen (red.), *De queeste van het leven; Deel 2. Het Kwaad*, *Nexus* 2002, no. 34; Fernando Savater, *Het goede leven; Ethiek voor mensen van morgen*, Utrecht 2001 (zesde druk); Fernando Savater, *Goed samen leven; Politiek voor mensen van morgen*, Utrecht 1998; Fernando Savater, *De vragen van het leven; Een uitnodiging tot filosoferen*, Utrecht 2004; Pauline Westerman, *Twee pleidooien voor formalisering*, oraties VU 2002 en Groningen 2003, Den Haag 2003; Micheline R. Ishay, *The History of Human Rights; From Ancient Times to the Globalization Era*, Berkeley (etc.) 2004.

rechten in het perspectief van internationale mensenrechten te plaatsen dat zowel de grondslagen als de potentie van die ontluikende status zichtbaar worden. Opvoeding zal daarbij zowel vanuit haar positieve pool: persoonswording, als vanuit haar negatieve pool: kindermishandeling, worden belicht. Persoonswording, de positieve pool van het opvoedingscontinuüm, verwijst naar fundamentele richtinggevende pedagogische kernwaarden (geborgenheid, leiding en begeleiding). Kindermishandeling, de negatieve pool, verwijst naar gezondheid en ontwikkeling. Ondermijnende jeugdervaringen (Ojé's), bij uitbreiding ook naar minder ernstige of niet chronische vormen van vermijdbare kinderbeschadiging: gezondheid en ontwikkeling. Aantastende jeugdervaringen (Ajé's),¹² waaraan zowel ouderlijk als maatschappelijk doen en nalaten, interacterend – in wisselwerking, op elkaar inwerkend –, ten grondslag liggen.

In het begrip Trias pedagogica – dat staat voor de driehoek van opvoedkundige rechten en plichten tussen Staat, Ouders en Kind; de zogenaamde StOK-driehoek, waarbij de “St” staat voor Staat in zijn totaliteit (alle staats- en overheidsorganen alsook door de overheid gesubsidieerde instellingen, gereguleerde beroepsgroepen enzovoorts: zie paragraaf 3) – komt de gemeenschapsverantwoordelijkheid voor “gezonde opvoeding” tot uitdrukking. Gezonde opvoeding hangt uiteraard samen met gemeenschapszorg voor “verantwoord ouderschap.” Verantwoord ouderschap is voorbereid ouderschap, gefaciliteerd ouderschap, waar gewenst ondersteund ouderschap, en waar noodzakelijk begeleid ouderschap. Binnen het bestek van deze bijdrage kan ik het begrip “verantwoord ouderschap” niet verder uitwerken, zijdelings speelt het echter op verschillende plaatsen in deze bijdrage mee. Het eerst genoemde begrip, “gezonde opvoeding,” verwijst om te beginnen naar gezonde pre-, peri- en postnatale hersen- en gevoelsontwikkeling als basis voor de sociale, morele en intellectuele ontwikkeling van het kind en zijn of haar uitgroeï naar zelfstandig democratisch burgerschap. Speciale aandacht hoort dus uit te gaan naar de vroege kindontwikkeling, ook wel Early Childhood Development (ECD) genoemd. De verantwoordelijkheid van de gemeenschap (overheid, beroepsgroepen, alle volwassenen) voor het voortduren van Ojé's en Ajé's (kindermishandeling en vermijdbare kinderbeschadiging) komt tot uitdrukking in een term die staat voor de antipode van een goed geregelde Trias pedagogica: *transisme*.

Transisme is een term die net zoals racisme en seksisme verwijst naar ernstige structurele mensenrechtenschendingen.¹³ Mensenrechtenschendingen met een min of meer subtiel en heimelijk, ofwel systemisch, discriminatoir karakter (ik kom daarop terug in paragraaf 4.2). Mensenrechtenschendingen waarvan de complexe aard en moeilijk te overschatten omvang nog maar net tot ons collectieve rechtsbewustzijn begint door te dringen. De term “transisme” bevat de kern “trans” als verkorting van transmissie, in het bijzonder van transgeneratiele transmissie: overdracht over de generaties. Deze overdracht, te weten van psychosociale problemen (en erger: psychische klachten en stoornissen) en daarmee samenhangende achterstands- of uitsluitingsmechanismen, is geen automatisme: het betreft een overdrachtsrisico. Transisme verwijst naar méér dan een overdrachtsrisico voor de volgende generatie. Zo is er ook sprake van mogelijke relationele en sociale transmissie. Anders gezegd: het overdrachtsrisico vertaalt zich in onvoorstelbare¹⁴ individuele, relationele, gezins- en maatschappelijke

¹² Ojé's, misschien met de top van Ajé's, zijn vergelijkbaar met de ACEs (Adverse Childhood Experiences) van Vincent J. Felitti en Robert F. Anda, “The relationship of Adverse Childhood Experiences to adult health status,” tweede *Oliver Twist* lezing, Amsterdams Centrum voor Kinderstudies, Vrije Universiteit, 6 oktober 2003 (raadpleeg <ack.vu.nl>).

¹³ Vgl. Jan C.M. Willems, “Wie zal de opvoeders opvoeden? Het mensenrechtelijk vereiste van een preventief systeem van opvoedingsondersteuning en kinderscherming,” *NJCM-Bulletin* 1999, no. 5, pp. 623-633; Jan C.M. Willems, “Kindermishandeling en mensenrechten,” *Nederlands Juristenblad* 2000, pp. 1237-1240.

¹⁴ Vgl. Jan C.M. Willems, *A world fit for children: van liefdadigheid naar gedeelde verantwoordelijkheid*, oratie VU, Amsterdam 2003, p. 19 nt. 53, alsook Bessel A. van der Kolk, Joe Crozier, James Hopper, “Child abuse in America: Prevalence, costs, consequences and intervention,” in: Kris Franey, Robert Geffner, Ro-

morele en materiële kosten. Het gaat om ernstig leed en grote kapitaalvernietiging waarbij diverse mensenrechten en rechten van kinderen in het geding zijn en worden geschonden. Door de uitgang “-isme” verwijst transisme minimaal naar politieke, professionele en/of maatschappelijke laksheid en/of verwijtbare onwetendheid bij de instandhouding daarvan. Een korte definitie van transisme zou kunnen luiden: de verwijtbare instandhouding van de sociale, relationele en transgenerationale transmissie van in een goed geregelde Trias pedagogica vermijdbare opvoedings- c.q. ontwikkelingsbeschadigingen. “Goed geregeld” ziet op de structuren van zorg en toezicht rond ouderschap welke ouderschap, individueel en maatschappelijk, versterken en kinderrechten zo veel mogelijk verwezenlijken.

Het verwijtbare in bovenstaande definitie ligt dus in wezen in de actieve of passieve verzaking van de idee van een goed geregelde Trias pedagogica. Het hardnekkige karakter van deze verzaking hangt samen met de privileges die mannen c.q. ouders traditioneel hebben in een patri- of parentiarchie. Het lijkt een historische wet dat privileges des te feller en krampachtiger verdedigd worden naarmate de onrechtvaardigheid ervan sterker tot het collectieve bewustzijn begint door te dringen. Dat de zogenaamd geprivilegieerden in feite ook gedepriveerden zijn, blijkt vaak pas na een proces van emancipatie en de daarbij behorende maatschappelijke strijd. In een patri- of parentiarchie is een kind, door de zwakte van zijn of haar rechtspositie, feitelijk bezit van de vader c.q. van de ouders (met “privileges” zoals het ouderlijk recht een kind “pedagogisch” te slaan¹⁵) zonder dat die ouders aanspraak hebben op adequate gemeenschapszorg ter zake van gezonde opvoeding (“deprivatie”). In een goed geregelde Trias pedagogica daarentegen is een kind geen bezit maar subject van rechten, met zowel eigen actieve inbreng als leiding en begeleiding daarbij, en worden de mensenrechten van ouders en kinderen gerespecteerd. Wie zou daar tegen kunnen zijn? Alleen verstokte transisten toch? Of ooit “transist” een net zo erg scheldwoord zal worden als racist en seksist ...?

3 Vrijheid-in-Gelijkheid-in-Solidariteit als cultuur-ideaal van de Verenigde Naties

Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap was de leus van de Franse revolutie in 1789. Twee eeuwen later, om precies te zijn op 20 november 1989, neemt de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties het Verdrag inzake de Rechten van het Kind aan (hierna: het VRK), zodat Staten daar partij bij kunnen worden. Inmiddels zijn – een unicum – op twee Staten na: de VS en Somalië, alle Staten met de daarbij behorende nationale procedures gereed.¹⁶ Het kind als drager van zelfstandige rechten is daarmee een (bijna¹⁷) universeel rechtsgoed. Nederland werd partij op – dus in Nederland geldt dat Verdrag sinds – 8 maart 1995.

bert Falconer (eds.), *The Cost of Child Maltreatment: Who pays? We all do*, San Diego, California, 2001, pp. 223-242. Vgl. tevens Vincent J. Felitti en Robert F. Anda, “The relationship of Adverse Childhood Experiences to adult health status,” tweede *Oliver Twist* lezing, Amsterdams Centrum voor Kinderstudies, Vrije Universiteit, 6 oktober 2003 (raadpleeg <ack.vu.nl>), en Herman Baartman, “Kindermishandeling en politiek,” in: K. Blankman, M. Bruning (red.), *Meesterlijk groot voor de kleintjes; Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.E. Doek ter gelegenheid van zijn emeritaat*, Kluwer: z.pl. 2004, pp. 81-103. Zie tot slot ook hierna noot 57.

¹⁵ Zie voor een “mensenrechtelijke” kritiek op deze privileges Ben Phillips, Priscilla Alderson, “Beyond ‘anti-smacking’: Challenging parental violence and coercion,” *Child Abuse Review* 2003, no. 5, pp. 282-291. Zie ook hierna noot 39 en 40.

¹⁶ De VS en Somalië hebben het VRK wel al ondertekend. De VS staan echter niet te springen om onder “toezicht” van internationale mechanismen te worden gesteld, en worden mijns inziens bovenal geplaagd door christen-fundamentalistische misvattingen en desinformatie over het VRK.

¹⁷ Met het oog op art. 18 van het Weens Verdragenverdrag kan dat “bijna” eigenlijk wel weg: het concept van het kind als subject van rechten hoort onlosmakelijk tot het *object and purpose* (voorwerp en doel, zin en strekking) van het VRK. Ook landen die een verdrag wel hebben ondertekend maar nog niet geratificeerd, hebben *object and purpose* daarvan te respecteren. Het kind niet als bezit maar als rechtssubject is daarmee ook te beschouwen als algemeen internationaal recht, hetzij als algemeen rechtsbeginsel (art. 38, lid 1 sub c

Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap: nog steeds is dat de grondslagen-driehoek van de mensenrechten (zie artikel 1 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens). Het VRK voegt daar een constitutieve (te constitutionaliseren en te operationaliseren) rechten-en-plichten-driehoek aan toe: de Trias pedagogica, de driehoek van rechten en plichten tussen Staat, ouders en kind. Hierbij staat Staat voor alle overheidsorganen, ministers, wetgevers, rechters, maar ook voor alle lagere overheden (provincies, gemeenten) en door de overheid (c.q. lagere overheden) gesubsidieerde en gecontroleerde instellingen of gefaciliteerde en geregementeerde beroepsgroepen voor zover deze bemoeienis hebben met kinderen en/of ouders, met veiligheid, gezondheid, welzijn, opvoeding, onderwijs. Bij de bescherming van de mensenrechten kan de Staat zich immers niet verschuilen achter “derden” (vgl. ook artikel 3, lid 1 VRK). In de afkorting StOK, voor de triade (de rechten-en-plichten-driehoek) Staat-Ouders-Kind, staat de “St” dan ook voor Staat in zijn totaliteit. Wat ook de verantwoordelijkheden van alle betrokkenen, inclusief ouders, zijn, de *uiteindelijke* verantwoordelijkheid voor het welzijn en de gezonde opvoeding en vorming van kinderen, van alle kinderen in het land, berust bij de Staat. Zo moet de Staat het zorggezag van ouders niet alleen negatief respecteren (zich onthouden van onnodige inmenging), maar ook positief: de positieve verplichtingen tot “sociale opvoedingszekerheid” in het VRK.¹⁸

Broederschap

Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap: hoe moeten we ons die grondslagen-driehoek voorstellen? Broederschap heet tegenwoordig broeder- en zusterschap, in één woord: solidariteit. Zonder solidariteit, een vaardige geest van sociale rechtvaardigheid, tussen mensen, binnen en tussen Staten en volken, kunnen mensenrechten niet bestaan, laat staan tot bloei komen. Solidariteit verwijst naar samenwerking, samen delen, samen leven. Ofwel naar burgerschap en wereldburgerzin, naar het lid zijn van een locale, nationale en (EU-)regionale gemeenschap, en van de wereldgemeenschap van mensen.

Mensen hebben elkaar nodig. En daarom hebben zij, als onderdeel van hun “natuurlijke” overlevings- en ontplooiingsdrang, gemeenschapszin ontwikkeld. *Appetitus societatis*, sociale appetijt, zoals Hugo de Groot dat in 1625 zo mooi noemde.¹⁹ Die sociale appetijt (er, als individu, positief bij willen horen, er, in onderscheidende zin, toe willen doen, dus iets voor een ander en voor de gemeenschap willen betekenen) moet worden ontwikkeld, van jongs af aan: van veilige gehechtheid van de baby tot sociale verbondenheid van de adolescent en uiteindelijk tot het emotioneel volwassen besef tot één grote mensenfamilie te behoren, door Hugo de Groot *magna humani generis societas* genoemd: de grote gemeenschap van het menselijk geslacht.²⁰ Solidariteit in elke gemeenschap, van lokaal tot universeel, van gezin

Statuut van het Internationaal Gerechtshof) hetzij als internationaal gewoonterecht (art. 38, lid 1 sub b Statuut IGH): de *opinio juris* blijkt uit universele ondertekening van het VRK, de statenpraktijk uit de lippendienst die Staten sedertdien, in internationale fora of tegenover het Comité inzake de Rechten van het Kind, direct of indirect aan dit concept hebben bewezen. Bij mensenrechten is die lippendienst een belangrijke stap in de strijd om emancipatie, welke uiteindelijk zelfs tot een *jus cogens*-karakter (art. 53 Weens Verdragenverdrag) kan leiden: vgl. het verbod van rassendiscriminatie en de uit een diep dal omhoog kruipende status van het verbod van vrouwendiscriminatie. Het kind niet als (ouderlijk) bezit maar als rechtssubject is net aan het kruipen begonnen.

¹⁸ Zie art. 5, art. 18, lid 2, art. 19, lid 2, art. 24, lid 3, art. 27, lid 3 en art. 29 VRK. Dat laatste artikel gaat over onderwijsdoelen, welke (groten)deels – door het algemene persoonswordingsdoel in lid 1 sub a (dat ook is te vinden in art. 17, aanhef, art. 23, lid 3, art. 27, lid 1 en art. 32, lid 1) – ook ruimer als opvoedingsdoelen (dat wil zeggen als algemene opvoedingsdoelen, dus opvoedingsdoelen ook buiten het onderwijs) kunnen worden opgevat. Zie over dit artikel ook het eerste Algemeen Commentaar van het Comité inzake de Rechten van het Kind (te vinden op <unhchr.ch>).

¹⁹ *Over het recht van oorlog en vrede*, 1625; Prolegomena par. 6 e.v.

²⁰ *Over het recht van oorlog en vrede*, Prolegomena par. 23, *passim*. Vgl. daarover Arthur Eyffinger, “De grenzen van verdraagzaamheid in leven en werken van Hugo de Groot,” in: Wil Derkse (red.), *Grenzen aan*

en buurt tot mensenfamilie, van betrokken burgerschap tot welwillende wereldburgerzin, is de Atlas die Vrijheid en Gelijkheid draagt.

Gelijkheid

Gelijkheid wordt tegenwoordig aangeduid in negatieve zin als non-discriminatie en in positieve zin als het gelijkheidsbeginsel (sinds 1983 artikel 1 van onze Grondwet). Non-discriminatie is het verbod te discrimineren tussen mensen, het verbod ongerechtvaardigd onderscheid te maken. Daaronder valt om te beginnen elk onderscheid dat voortvloeit uit vooroordelen over mensen, of uit ideologieën of religies die een bepaalde natie, godsdienst, huidskleur of sekse superieur achten, en dus mensen die daar niet toe horen, inferieur.

Het gelijkheidsbeginsel leert ons: elke mens telt. Dat brengt mee dat gelijke gevallen gelijk behandeld moeten worden, maar ongelijke ongelijk naar de mate van de ongelijkheid. Niet alleen formele gelijkheid voor de wet dus, maar ook inhoudelijke gelijke behandeling: echte gelijkheid. Soms kan dat betekenen: voorkeursbehandeling voor leden van achtergestelde groepen om door historisch onrecht ontstane achterstanden in te lopen. Of speciale rechten voor chronisch of tijdelijk (door omstandigheden, relatief) “kwetsbare” mensen, zoals voor vrouwen wegens zwangerschap en pril moederschap, voor mannen en vrouwen wegens ouderschap, voor kinderen, voor lichamelijk, geestelijk of psychosociaal gehandicapten, voor getraumatiseerde vluchtelingen enzovoorts. Bij kinderen kunnen we dan weer denken aan extra speciale rechten als zij extra kwetsbaar zijn, bijvoorbeeld doordat zij gehandicapt zijn, geen ouders hebben of geen “beschikbare” ouders, of ouders met een te lage levensstandaard, een te lage intelligentie, een te gering pedagogisch besef of een te beperkte geestelijke gezondheid en/of emotionele volwassenheid om de gezonde integrale ontwikkeling van hun kinderen zonder die extra speciale rechten te kunnen waarborgen.

Vrijheid

Vrijheid ziet op bescherming van privacy, op burgerlijke en politieke rechten, op rechtsstaat en democratie. Maar vrijheid is slechts mogelijk als eerste levensbehoeften, de kerninhoud van sociaal-economische rechten, zijn vervuld.²¹ Voor wie honger, is het stillen van die honger een vrijheidsbeperkende of zelfs -berovende factor. Er is voor vrijheid een minimale levensstandaard²² nodig (voedsel, kleding, huisvesting, gezondheidszorg,²³ onderwijs,²⁴ beroepsopleiding,²⁵ arbeid,²⁶ sociale zekerheid,²⁷ “sociale opvoedingszekerheid”²⁸). Maar evenzeer een voldoende mate van geestelijke gezondheid.²⁹ Want de vrijheidsbeperking bij wie hongeren naar voedsel en bestaanszekerheid, zien we óók bij wie hongeren naar drugs, aandacht, roem, macht, uiterlijke schoonheid, status, bezit ... Voldoende geestelijk gezond om vrij mens te kunnen zijn, betekent dus: niet te erg verslaafd zijn aan wie of wat dan ook, niet te zeer psychosociaal gehandicapt zijn, door welke oorzaken of omstandigheden ook. Hoe meer een lege maag of kopzorgen een mens in beslag nemen, hoe minder ruimte hij of zij

tolerantie; Erasmus, Hugo de Groot, Spinoza en de actualiteit, Budel, Nijmegen 2004, pp. 35-57, op pp. 50 en 56-57.

²¹ Wat hebben mensen en samenlevingen meer nodig dan “civility & security” (CIVIL-ity & SECuRi-ty): civil and political rights & social, economic and cultural rights; zie de VN-Verdragen inzake Burgerlijke en Politieke Rechten (IVBPR) en inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR).

²² Art. 11 IVESCR.

²³ Art. 12 IVESCR.

²⁴ Art. 13 IVESCR.

²⁵ Art. 13, lid 2 onder b IVESCR.

²⁶ Art. 6 IVESCR.

²⁷ Art. 9 IVESCR.

²⁸ Art. 10 IVESCR.

²⁹ Art. 12 IVESCR.

heeft voor het maken van de keuzes in het leven die dat leven tot een leven in vrijheid maken – vrijheid in zelfbepaalde verbondenheid, vrijheid in zelfgekozen verantwoordelijkheid. Misschien wat realistischer gezegd: *vrijheid is de verbondenheid en de verantwoordelijkheid die bij het leven horen, niet louter als opgelegd of als last hoeven ervaren.*

Vrijheid ziet dus ook, en wellicht zelfs in de eerste plaats of in de kern, op ontwikkeling, op persoonlijke groei, op ontplooiing: sociaal-economisch, sociaal-emotioneel, moreel, cultureel, intellectueel. Ontplooiing door vrijwaring van de beperkingen van een dictatuur, bemoeizucht en betutteling door Kerk of Staat, honger, armoede, fysieke ongemakken en geestelijke ongezondheid. Maar ook van al te autoritaire, van overbeschermende of juist van onverschillige opvoeders, van opvoeders met te grote psychosociale, geestelijke of pedagogische onmacht. Opvoeders in een land met onvoldoende sociale opvoedingszekerheid: onvoldoende erkenning van voorbereiding op³⁰ en toerusting tot ouderschap³¹ als mensenrechten.

Persoonswordingsbeginsel

Ontplooiing begint bij persoonswording ofwel gezonde integrale kindontwikkeling. Gezonde integrale (fysieke-emotionele-sociale-morele-intellectuele) kindontwikkeling begint prenataal, bij een gezonde, niet-rokende³² of anderszins verslaafde, niet al te gestresste, geïsoleerde, gedepriveerde enzovoorts zwangere vrouw. Bij veilige hechting³³ tussen moeder en baby, bij basisveiligheid tussen ouders, oppassers en baby, peuter, kleuter. Bij voorspoedige hersenontwikkeling en gezonde gevoelsontwikkeling van baby en peuter. Bij de juiste omgang met, correctie, leiding en begeleiding van het jonge kind (bij baby: koestering en troost, bij peuter en kleuter: óók regels bijbrengen; bij het schoolkind: óók normen vóórleven; bij de puber óók: in waarden inwijden³⁴). De ultieme basis van vrijheid is dus de intieme gezonde vroege kindontwikkeling. Voor een pasgeboren baby zijn niet alleen melk en warmte maar ook de borsten, armen, blik en woorden van moeder eerste levensbehoeften (en daarmee “affectieve rechten”). Voor een opgroeiend kind zijn niet alleen eten, drinken enzovoorts eerste levensbehoeften, maar evenzeer geborgenheid en leiding en begeleiding door volwassenen, bij voorkeur de eigen ouders (uiteraard is die voorkeur mede cultureel bepaald). We spreken daarom ook wel van het persoonswordingsbeginsel, en stellen dat beginsel op één lijn met het gelijkheidsbeginsel. We beweren daarmee: *persoonswording*, ofwel gezonde integrale kindontwikkeling, voor *alle* kinderen in de wereld, is de grondslag van mensenrechten, van Vrijheid-in-Gelijkheid-in-Solidariteit.

Langs welke lijnen hebben de mensenrechten zich vanuit de grondslagen-driehoek Vrijheid-Gelijkheid-Solidariteit ontwikkeld? En in welke zin voegen kinderrechten, voegt het VRK daar een bijzondere rechten-en-plichten-driehoek aan toe: de Trias pedagogica, de drie-

³⁰ Vgl. art. 5 onder b Vrouwenverdrag (Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van Vrouwendiscriminatie), art. 24, lid 2 onder e VRK, art. 29, lid 1 onder d VRK.

³¹ Vgl. art. 10 IVESCR, art. 18, lid 2 VRK en art. 27, lid 3 VRK.

³² Roken tijdens de zwangerschap is (onder andere) een risicofactor voor gedragsstoornissen (Walter Matthys, “De biologische kwetsbaarheid voor de ontwikkeling van gedragsstoornissen,” *Kind en Adolescent Review* 2003, no. 1, pp. 106-108, op p. 108).

³³ Vgl. voor dit begrip Mariëtte Hoogsteder en Simonette de Vriese (red.), *Hechting & loyaliteit*, O&O- (Ouderschap & Ouderbegeleiding) Cahier 1, Amsterdam 2004. Vgl. ook Carlo Schuengel, Wim Slot, Ruud Bultens (red.), *Gehechtheid en kindbescherming: Juridische relevantie van gedragswetenschappelijke onderzoeksbevindingen*, Amsterdam 2003. Zie voorts Mary Dozier e.a., “Interventies bij pleegouders: implicaties voor de ontwikkelingspsychologie,” *Kind en Adolescent Review* 2003, no. 4, pp. 475-505. Voor een meta-analyse met betrekking tot een ernstige vorm van onveilige gehechtheid zie Marinus H. van IJzendoorn, Carlo Schuengel, Marian J. Bakermans-Kranenburg, “Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae,” *Development and Psychopathology* 1999, pp. 225-249.

³⁴ Wim ter Horst, “Vergeven als opvoedend handelen,” in: [Ad van Heeswijk (red.)], *Vergeving als opgave: Psychologische realiteit of onmogelijk ideaal?* KSGV (Katholiek Studiecentrum voor Geestelijke Volksgezondheid), Tilburg 2003, pp. 59-79, op pp. 64-73.

hoek van rechten, plichten en plichtrechten (leer-plichtrecht, opvoed-plichtrecht, arbeid-en-zorg-plichtrecht³⁵) tussen Staat (in zijn totaliteit), Ouders en Kind? Of misschien beter gezegd: in hoeverre schuift het VRK de opvoedkundige StOK-driehoek onder de mensenrechten-driehoek Vrijheid-in-Gelijkheid-in-Solidariteit van de Verenigde Naties, aldus de sociaal-pedagogische implementatie van kinderrechten tot “randvoorwaarde” voor de verwerkelijking van mensenrechten makend? Korter gezegd: in hoeverre, c.q. in welke zin, beginnen mensenrechten bij kinderrechten? In het vervolg van deze bijdrage worden deze vragen, na een summier mensenrechtshistorisch en -theoretisch overzicht, met name aan de hand van de begrippen transisme en kindermishandeling nader onderzocht.

II. BARST: kinderrechten *versus* kindermishandeling

4 Kinderrechten eerst

4.1 Van een geschiedenis van geweld naar een cultuur van mensenrechten

Ten tijde van de Franse revolutie – 1789: Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap – was er nog slavernij en horigheid van vrouwen. Slaven en vrouwen hoorden tot de private, niet tot de publieke en politieke sfeer, de sfeer van rechtssubjecten, van burgers en staatsburgers.³⁶ De ontwikkelingen gingen langzaam. Slavenhandel en slavernij – en daarmee het afranselen van (ongehoorzame) slaven – werden pas na een eeuw afgeschaft, in Nederland in 1863. Surinamers en Antillianen in Nederland zijn twee-tot-drie-opa’s-terug slaven – met dank aan twee-tot-drie-opa’s-terug Nederlandse slavenhandelaars. Tot 1809 hadden in Nederland mannen het recht hun (ongehoorzame) vrouw te slaan.³⁷ Overigens: het recht van ouders hun (ongehoorzame) kind te slaan is nog maar in een dozijn landen afgeschaft,³⁸ Nederland hoort daar (nog³⁹) niet bij.⁴⁰ Het kiesrecht kregen vrouwen in Nederland in 1919. Tot 1957 stonden gehuwde vrouwen in Nederland onder curatele van hun man (maritale macht).

De Tweede Wereldoorlog bracht de zaken echter in een stroomversnelling. De mens onderscheidt zich positief door de grandeur waarmee hij misère kan overstijgen. En negatief doordat hij steeds misère veroorzaakt en pas door schade en schande schijnt te leren. Welke grandeur vloeide voort uit de schade en schande van de Tweede Wereldoorlog, een oorlog met miljoenen slachtoffers en de eerste industriële “ruiming” van mensen in de geschiedenis?

³⁵ Over het leerplichtrecht gaat de Leerplichtwet (Leerplichtwet 1969, *Staatsblad* 1971, no. 406). Het opvoedplichtrecht staat in art. 1:247, lid 1 van het Burgerlijk Wetboek. Vgl. voor het arbeid-en-zorg-plichtrecht Jan C.M. Willems, “Pedagogiek en mensenrechten: een paar apart?,” *Pedagogiek; Wetenschappelijk forum voor opvoeding, onderwijs en vorming* 2004, no. 2, pp. 202-208, op p. 206.

³⁶ Vgl. Dorien Pessers, *Big Mother; Over de personalisering van de publieke sfeer*, oratie VU 2002, Den Haag 2003, pp. 43-44.

³⁷ Zoals Hazewinkel-Suringa/Remmelink (*Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht*, Alphen aan den Rijn 1987, tiende druk, p. 307) het verwoordt: “Erkend moet overigens worden dat ten onzent het tuchtingsrecht van de man pas is verdwenen met de afschaffing van het Rooms-Hollands strafrecht van de Republiek in 1809 (...).”

³⁸ Zweden (1979), Finland (1983), Noorwegen (1987), Oostenrijk (1989), Cyprus (1994), Denemarken (1997), Italië (1996), Letland (1998), Kroatië (1999), Israël (2000), Duitsland (2000), IJsland (2003). Zie <endcorporalpunishment.org>, <childrenareunbeatable.org.uk>.

³⁹ Zie Jan C.M. Willems, “Het recht van het kind op leiding zonder opvoedingsgeweld; Ouderlijke tikken strafbaar?,” in: K. Blankman, M. Bruning (red.), *Meesterlijk groot voor de kleintjes; Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.E. Doek ter gelegenheid van zijn emeritaat*, Kluwer: z.pl. 2004, pp. 59-79.

⁴⁰ Zie Jan C.M. Willems, “Geweld is nooit privé; Op weg naar een verbod op slaan en ander opvoedingsgeweld,” *Nederlands Juristenblad* 2004, pp. 281-284.

De lessen leken duidelijk: nooit meer oorlog, nooit meer rassenhaat en massamoord. (“Nooit meer in hun jeugd ernstig getraumatiseerde psychopaten aan de macht” is een les die de mensheid zelfs na het verdrijven en de arrestatie van Saddam Hussein nog niet heeft durven formuleren.) Maar hoe een begin te maken die lessen in verdragen, wetten en beleid te vertalen?

Verenigde Naties

We schrijven 1945: oprichting van de Verenigde Naties (VN). In het Handvest van de VN worden mensenrechten genoemd maar niet opgesomd. Wel wordt geregeld dat oorlogsgeweld uitsluitend en alleen met toestemming van de Veiligheidsraad van de VN mogelijk is. Dus geen militaire acties van enig land of enige alliantie zonder fiat van de Veiligheidsraad (behalve onmiddellijke zelfverdediging bij een militaire aanval tot de Veiligheidsraad een besluit neemt). Zo is het in 1945 dwingend vastgelegd, al doen machtige bondgenootschappen of machtige landen soms net als oppermachtige grote mensen tegenover machteloze kleine kinderen – uiteraard in hun eigen “bestwil” – alsof dwingende afspraken, plichten en rechten niet bestaan (de NAVO in het geval van Kosovo en Milosevic, en de VS en enkele bondgenoten tegen Afghanistan en de Taliban en tegen Irak en Saddam Hussein). De toekomst moet leren of dit tot nieuwe rechtsontwikkelingen leidt omdat en voor zover er van een botsing van plichten – de *lex dura* (harde formele VN-wet) versus een hogere moraal: goed aflopende humanitaire interventie⁴¹ of effectieve bestrijding van (staats)terrorisme – sprake was.

Drie jaar later, in 1948, komt de Universele Verklaring van de rechten van de mens tot stand: een lijst van vrijheden en sociale rechten, afgesloten met een algemene gemeenschaps-c.q. burgerplicht (artikel 29, lid 1), als universeel ideaal. Deze lijst wordt uitgewerkt in een reeks verbindende verdragen. Bij al die verdragen is Nederland partij geworden. Als ultieme grondslag van mensenrechten wordt beschouwd: menselijke waardigheid, dat is de waardigheid en gelijkwaardigheid, de gelijke rechten, van alle mensen als zichzelf en anderen respecterende wereldburgers. Daarvoor is nodig (wist men toen en leren we nog dagelijks): waarborging van vrijheden en politieke rechten, veiligheid en integriteit van de persoon, gelijke behandeling van mannen en vrouwen, maar tegelijk ook sociale rechten: eten, drinken, werk, een dak boven je hoofd, onderwijs, bestaanszekerheid, goede zorg voor lichamelijke en geestelijke volksgezondheid, alsook bevordering van tolerantie en democratie. Maar dáárvoor is nodig (weten we nu en leren we nog dagelijks): veilige hechting en gezonde verdere integrale ontwikkeling van kinderen (geborgenheid, leiding en begeleiding door volwassenen); veiligheid en integriteit van de persoon van het kind óók en juist binnen het gezin, dus vrijwaring van mishandeling, verwaarlozing, misbruik en uitbuiting van kinderen; gelijke behandeling in opvoeding en onderwijs van jongens en meisjes; “sociale opvoedingszekerheid,” in het bijzonder opvoedingsondersteuning voor ouders (van informatie en psycho-educatie tot en met intensieve begeleiding, coaching, counseling en psychotherapie); waarborging van de levensstandaard en de geestelijke gezondheid (met inbegrip van “trauma-reparatie”) van ouders.

Mensenrechten, zo kunnen we sinds kort met steeds krachtiger wetenschappelijke onderbouwing concluderen, beginnen bij kinderrechten (kinderrechten éérs weten we nu), maar de volwassenen, die dat in 1948 nog niet zo goed wisten of konden weten als wij vandaag, zijn begonnen eerst verdragen te maken voor zichzelf. Tezamen vormen die verdragen een omvattend corpus van elkaar onderling versterkende en aanvullende mensenrechten-tot-en-met-kinderrechten. De belangrijkste verdragen die binnen de Verenigde Naties tot stand kwamen, zijn (de chronologische volgorde is niet geheel aangehouden):

⁴¹ Vgl. daarover Paul de Waart, “Humanitaire interventie rechtmatig of niet?,” *VN Forum* 2004, no. 2, pp. 28-35 (besprekingsartikel van Gelijk Molier, *De (on)rechtmatigheid van humanitaire interventie; Respect voor staatsoevereiniteit versus bescherming van mensenrechten*, diss. Groningen 2003).

- 1966: Internationaal Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten en Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (doel: “civility & security”⁴²: bescherming van vrijheden, bevordering van individuele ontplooiing; uitbanning van *Bijgeloof*, dat wil zeggen de combinatie van angst en onwetendheid, en van *Armoede*). Beide Verdragen vormen samen met de Universele Verklaring van 1948 de *International Bill of Human Rights*.
- 1965: Internationaal Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie (doel: uitbanning van *Racisme* en het zaaien van vreemdelingenhaat).
- 1979: Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van Vrouwendiscriminatie, ook wel Vrouwenverdrag genaamd (doel: uitbanning van *Seksisme* en vrouwenonderdrukking, politiek, publiek en privé).
- 1989: VRK (dus niet IVRK): Verdrag inzake de Rechten van het Kind (doel: bevordering van gezonde integrale kindontwikkeling ofwel optimale persoonswording, publiek en privé, en uitbanning van vermijdbare kinderbeschadiging en *Transisme* – waarover zo dadelijk nog meer).

4.2 Uitbanning van Bijgeloof, Armoede, Racisme, Seksisme en Transisme: BARST

De mensenrechten in deze verdragen gaan, alle bijeen genomen, over de verbetering van de randvoorwaarden voor individuele, maatschappelijke en politieke vrijheid. Over positief respect: positieve verplichtingen van Staten ten aanzien van vrijheden, individuele ontplooiing, burgerschap en ouderschap. Over emancipatie en *empowerment* (versterking van eigen kracht en sociale binding) van individuen en groepen. Kortom, over de overwinning van een mensenrechten-cultuur van overleg, participatie en samenwerking op een “onmenselijke” geschiedenis van geweld, uitsluiting en onderdrukking. In de kern gaan mensenrechten over de strijd van de mensheid tegen BARST ... Mensenrechten zeggen BARST tegen *Bijgeloof* (dat is angst en onwetendheid), *Armoede* (materieel en geestelijk), *Racisme* (vreemdelingenhaat en zondebok-denken), *Seksisme* (achterstelling en onderdrukking van vrouwen, gender-discriminatie) en *Transisme*.

Transisme

Transisme is een neologisme, een nieuwe term, die in de kern verwijst naar (het risico van) relationele en transgenerationele (maar ook sociale en maatschappelijke) transmissie van psychische en psychosociale kinderbeschadiging c.q. ontwikkelingsbeschadiging. Deze transmissie is oppervlakkig beschouwd een vorm van “afreageren” op de omgeving (de rekeningen uit de jeugd op de verkeerde plaats presenteren), waarbij het evenwel gaat om *onbewust* uitageren of om *onbewuste* trauma-besmetting. In de eerste plaats binnen relaties en van generatie op generatie, in de tweede plaats met betrekking tot c.q. met gevolgen voor de verdere omgeving (werk, andere verbanden: hele organisaties kunnen verziekt of ziek worden, of de werksfeer op afdelingen of in hele bedrijven verpest) en de maatschappij (riskante levensstijl, alcoholisme, roken, snoep-/vraatzucht, arbeidsuitval, criminaliteit). Onbewust wil overigens niet zeggen volledig onbewust. Omgekeerd is het wel zo dat (volledige) bewustwording van de oorzaken in de (vroege) jeugd en de effecten in het latere leven kan leiden tot een rouwproces en daarmee tot verwerking en “reparatie” (al of niet met restverschijnselen, die te minder schadelijk zijn voor zelf en omgeving in de mate dat betrokkene zich er bewust van is).⁴³

⁴² Zie hiervóór noot 21.

⁴³ Vgl. voor een beknopt en verhelderend overzicht van het gedachtengoed van Miller en Berne op dit punt:

Deze relationele en (meest schrijnend) transgenerationele overdrachtsvormen, de (nog) meer indirecte sociale en maatschappelijke “doorwerking” en “afwenteling,” de ermee samenhangende achterstands- en uitsluitingsmechanismen, en de eraan verbonden maatschappelijke kosten op het gebied van gezondheidszorg, jeugdzorg, schooluitval, kinderbescherming, criminaliteitsbestrijding, risico-gedrag(spreventie), arbeidsuitval enzovoorts, worden veroorzaakt, in stand gehouden of versterkt door een gebrek zowel aan omgangsonderricht op school – sociaal-emotionele en burgerschapsvorming, psycho-educatie, “omgangskunde” (hoe respectvol en zorgvuldig om te gaan met zelf en anderen, met kinderen, met dieren en natuur) – als aan gemeenschapszorg voor sociale opvoedingszekerheid (voorbereiding op en toerusting tot ouderschap). Door, anders gezegd, een gebrek aan gemeenschapsverantwoordelijkheid voor geestelijke volksgezondheid, opvoeding, persoonswording, gezonde integrale kindontwikkeling.

Net als racisme en seksisme is transisme een vorm van discriminatie. In paragraaf 2.2 sprak ik van het min of meer subtiel en heimelijk, ofwel systemisch, discriminatoir karakter van transisme. Bij racisme en seksisme zijn de onderliggende mechanismen goeddeels bekend en blootgelegd. Hoe complex en veelgelaagd die mechanismen bij transisme ook zijn, ook hier is het discriminatoire karakter van het door een gebrek aan zorg van de kant van de gemeenschap over de generaties – pseudo-erfelijk – “belast” zijn onmiskenbaar, al gaat het hier eerder om sociaal-emotionele dan om sociaal-economische achterstands- en uitsluitingsmechanismen, en deels ook om psychische zelf-uitsluitingsmechanismen door de werking van de post-traumatische herhalingsdwang.⁴⁴ Transisme kan dan ook aangeduid worden als systemische (structurele) discriminatie in de vorm van transgenerationele en overige transmissie (overdracht van generatie op generatie, binnen relaties enzovoorts) van psychische en psychosociale kinderschadiging door gebrek aan gemeenschapszorg. Transisme: discriminatoire transmissie door maatschappelijk zorgtekort, is een term die thuishoort in de jongste driehoek van het mensenrechten-verhaal: de Trias pedagogica. Het is, zoals ik in paragraaf 2.2 schreef, van die Trias, dat wil zeggen van een goed geregelde (geconstitutionaliseerde en geoperationaliseerde) Trias, de antipode.

5 Emancipatie van kinderen

5.1 Van privacy-cultuur naar een democratische opvoedingspolitiek

Emancipatie van vrouwen en emancipatie van adolescenten (m/v) is iets waar we ons in het Westen nauwelijks nog druk over lijken te maken. Hooguit doen we emancipatie van vrouwen en adolescenten (v) minzaam af als een allochtonen-probleem. We zijn eerder verbaasd dan verontwaardigd over de voorkeursbehandeling van jongens in de opvoeding⁴⁵ in sommige allochtone gezinnen – hoewel het daaruit voortvloeiend prinsjesgedrag, seksisme en bezitswaangelooft ten aanzien van vrouwelijke familieleden en vriendinnetjes toch zeker tot ernstige maatschappelijke verontrusting aanleiding zouden kunnen geven. Van de weeromstuit maken we ons dan wel weer druk over haar- en, meer terecht wellicht, gelaatsbedekking bij islami-

Theo van der Heijden en Hans Rutgers, *Koester het kind in jezelf; Werken met kinderen volgens Alice Miller en Eric Berne*, Amsterdam 2000 (vierde druk).

⁴⁴ In Jan C.M. Willems, *Wie zal de Opvoeders Opvoeden? Kindermishandeling en het Recht van het Kind op Persoonswording*, Den Haag 1999, hoofdstuk 13, pp. 631-819, en *passim* (zie index bij herhalingsdwang en bij systemische discriminatie), wordt dit uitgebreid aan de orde gesteld.

⁴⁵ In het licht van (de *travaux préparatoires* bij) art. 24, lid 3 VRK is deze *preferential care of male children* een niet minder ernstig te nemen misstand dan FGM (*female genital mutilation* ofwel meisjesbesnijdenis). Vgl. Rachel Hodgkin, Peter Newell, *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*, New York, Geneva 2002, p. 365; Sharon Detrick, *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, The Hague 1999, pp. 417-419.

tische meisjes en vrouwen, die aldus “uitdrukking moeten geven aan hun hoogstpersoonlijke geloofsovertuigingen.”⁴⁶ Emancipatie van allochtone meisjes en vrouwen wordt dan plots wel een punt. Maar hoewel de diepere oorzaak van tal van maatschappelijke kwalen net zo goed in de auto- als in de allochtone opvoeding moet worden gezocht, lijkt niemand zich te bekreunen om de emancipatie van kinderen.

Emancipatie komt van *e-mancipatio*, letterlijk: de bevrijding uit bezit, uit bezitsdenken. Emancipatie is: mondiger worden, meer rechten krijgen, meedoen, meetellen. Emancipatie is: volwaardig rechtssubject worden, burger, drager van zelfstandige rechten. Emancipatie – dat wil zeggen verbetering van de feitelijke en rechtspositie – van het voorschoolse kind loopt het meest achter. Juist ten opzichte van het zeer jonge kind kan de combinatie van relatieve ouderlijke almacht en onmacht in het leven of in de verzorging en opvoeding letterlijk fataal zijn.⁴⁷ Hierin kan alleen verandering komen als de huidige (ieder-voor-zich-) privacy-cultuur plaats maakt voor een samenwerkingscultuur van gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid. Een democratische opvoedingspolitiek die zich – vanuit een heldere visie op de gemeenschapszorg voor de persoonswording van kinderen en hun uitgroeï naar zelfstandig democratisch burgerschap – om te beginnen richt op de voorschoolse gevoelsontwikkeling van kinderen (Early Childhood Development, ECD), kan hieraan een belangrijke bijdrage leveren. Zoals UNICEF stelt:⁴⁸

“If States are to fulfill their obligations under the Convention on the Rights of the Child they will have to stop seeing early childhood care as an issue of concern to families alone, as an optional extra, a soft alternative. Investing in ECD [Early Childhood Development] should now be second nature for the human family, as natural and inevitable to our lives as the sun and the rain on a field of rice.”

Wat is echter de feitelijke maatschappelijke en politieke situatie – ook in Nederland?

5.2 Kindermishandeling

Haaks op ECD (Early Childhood Development) en emancipatie van kinderen, als hoekstenen van democratische opvoedingspolitiek, staan transisme en de ergste uitwas daarvan: kindermishandeling – óók van baby's.⁴⁹ Wat is kindermishandeling? In paragraaf 2.2 gaf ik al aan dat kindermishandeling de negatieve pool is van het opvoedingscontinuüm. Persoonswording is de positieve pool. Persoonswording verwijst naar fundamentele ontwikkelingspsychologische inzichten en richtinggevende pedagogische kernwaarden, om te beginnen: door volwassenen – ouders en andere opvoeders, bijgestaan door de gemeenschap – te bieden geborgenheid en, op basis van geborgenheid, leiding en begeleiding naar de mate van de zich ontwikkelende vermogens van het kind. Voorts naar de vormende individuele en gemeenschapswaarden: respect voor de lichamelijke en geestelijke integriteit van jezelf en anderen, zelfstandigheid (zelfredzaamheid en individuatie), democratisch burgerschap⁵⁰ en meer in het algemeen permanente persoonlijkheidsontwikkeling: emotionele, sociale, morele en intellectuele groei en ontplooiing. Het gaat daarbij nadrukkelijk niet om betutteling en eenheidsworst (laat

⁴⁶ Dorien Pessers, *Big Mother; Over de personalisering van de publieke sfeer*, oratie VU 2002, Den Haag 2003, p. 46.

⁴⁷ In de VS sterven 2 op de 100.000 kinderen aan de gevolgen van kindermishandeling en verwaarlozing. Voor baby's is dat gemiddelde bijna 8 keer zo groot (zie hierna noot 63).

⁴⁸ In *The State of the World's Children* 2002, p. 57.

⁴⁹ Vgl. Orpha Vanderhaegen en Sylvia Nossent, “Mishandeling, verwaarlozing en misbruik van baby's: een ongezien probleem?,” *Tijdschrift over kindermishandeling* 2003, no. 3, pp. 3-6.

⁵⁰ Vgl. in dit verband het advies van de Onderwijsraad, *Onderwijs en burgerschap*, Den Haag, september 2003 (te bestellen via <onderwijsraad.nl>).

staan om meestal slechts averechts werkende dwang), maar om individuele en maatschappelijke verrijking en diversiteit door het verbeteren van randvoorwaarden voor optimale persoonswording, verantwoord ouderschap en democratisch burgerschap.

Kindermishandeling, de negatieve pool, verwijst naar gezondheid en ontwikkeling ondermijnende jeugdervaringen (Ojé's), bij uitbreiding ook naar minder ernstige of niet chronische vormen van vermijdbare kinderbeschadiging: gezondheid en ontwikkeling aantastende jeugdervaringen (Ajé's), waaraan zowel ouderlijk als maatschappelijk doen en nalaten, interacterend – in voortdurende wisselwerking, onontkoombaar op elkaar inwerkend –, ten grondslag liggen. Met betrekking tot de dimensie van ouderlijk doen en nalaten gaat het in het bijzonder om: chronische c.q. ernstige lichamelijke of geestelijke mishandeling – kleineren, vernederen, afsnauwen (schreeuwen/schelden), tot zondebok maken, afwijzen, afzonderen (van contact met leeftijdgenootjes en anderen), dreigen (met geweld, verlating enzovoorts), negeren⁵¹ – door ouder(s)/opvoeder(s); gebrek aan zorg, affectie of toezicht door ouder(s)/opvoeder(s); gebrek aan begrenzing, leiding en begeleiding (regels bijbrengen, normen vóórleven, in waarden inwijden) door ouder(s)/opvoeder(s); gebrek aan communicatie met, stimuleren en eigen inbreng van en passende taken en verantwoordelijkheden voor het kind door ouder(s)/opvoeder(s); seksueel misbruik binnen of, onder bijkomende omstandigheden, buiten het gezin; alsook andere gezondheid en ontwikkeling ondermijnende jeugdervaringen, zoals opgroeien met chronisch ruziënde of gewelddadige ouders; criminele en/of alcohol- of drugsverslaafde ouders; ouders met bepaalde psychiatrische of persoonlijkheidsproblemen, zwakbegaafde of (anderszins) emotioneel onvolwassen ouders (ouders met ernstige mentale en/of psychosociale beperkingen); overcontrolerende en/of overbeschermende ouders⁵²; of ouders die pedagogisch, democratisch of mensenrechtelijk onverantwoorde principes aanhangen van een extreme sekte, leer of ideologie. Ik beperk me hier verder tot een verwijzing naar de classificatie van vormen en ernstgraden van kindermishandeling en verwaarlozing (fysiek, psychisch, pedagogisch, moreel, cognitief, seksueel) in *Wie zal de Opvoeders Opvoeden?*⁵³

Wat de dimensie van maatschappelijk doen en nalaten betreft, gaat het in de eerste plaats om het niet of onvoldoende serieus nemen, door de maatschappij, beroepsgroepen en overheid, van de mensenrechten van ouders en kinderen ter zake van gezonde opvoeding enerzijds en voorbereiding op en toerusting tot ouderschap anderzijds. Anders gezegd: om het gebrek aan positief respect voor opvoeding, ouderschap en ouderlijk zorggezag en de daarmee samenhangende naleving van positieve verplichtingen van de Staat, zoals het inrichten en in stand houden van een geïntegreerd en sluitend stelsel van sociale opvoedingszekerheid, van – kort gezegd – structuren van zorg en toezicht rond ouderschap. Mijns inziens vloeit zo'n stel-

⁵¹ Dit zijn de acht hoofdvormen van psychische kindermishandeling volgens Garbarino e.a. (aangehaald door Misia Gervis, Nicola Dunn, "The emotional abuse of elite child athletes by their coaches," *Child Abuse Review* 2004, no. 3, pp. 215-223, op p. 217). Hart, Brassard en Karlson definiëren psychische kindermishandeling als "het herhaalde [gedrags]patroon (...) waardoor aan kinderen wordt duidelijk gemaakt dat zij waardeloos zijn, niet worden bemind, ongewenst zijn, alleen waarde hebben voor zover zij de behoeften van anderen kunnen vervullen, of [wanneer kinderen] ernstig worden bedreigd met fysiek of [psychisch] geweld" (aangehaald door George W. Holden, "Kinderen die worden blootgesteld aan huiselijk geweld en kindermishandeling: terminologie en taxonomie," *Kind en Adolescent Review* 2004, no. 3, pp. 297-316, op p. 308).

⁵² In zijn afkeer van de bezitterige overbezorgdheid van ouders en van hun egoïstische drang "alles onder perfecte controle" te houden, sprak Korczak zelfs van het recht van het kind op zijn eigen dood: "Uit vrees dat de dood ons kind zal wegrukken, ontnemen wij ons kind het leven; omdat wij niet willen dat het sterft, staan we het niet toe te leven." (Kees Waaldijk, *Janusz Korczak over klein zijn en groot worden*, Utrecht 1999, p. 65.)

⁵³ Jan C.M. Willems, *Wie zal de Opvoeders Opvoeden? Kindermishandeling en het Recht van het Kind op Persoonswording*, Den Haag 1999, bijlage 3, pp. 1038-1062 (te downloaden via <raak.org> c.q. <stopkindermishandeling.nl>); met weglating van noten (en toelichting) herdrukt in: Paul Baeten en Jan Willems, *De maat van kindermishandeling; Richtlijnen voor het handelen van beroepskrachten – Meldcode en criteria van kindermishandeling*, Amsterdam 2004, pp. 35-72.

sel niet alleen in directe zin voort uit diverse mensenrechten, met name van ouders (gezin- nen), vrouwen en kinderen, maar biedt het tevens de enige rechtsstatelijke waarborg voor en democratische mogelijkheid tot doelmatige en doeltreffende bescherming van kinderen (en andere gezinsleden) tegen “huiselijk” geweld.⁵⁴

Overigens wordt het blootstellen van kinderen aan “huiselijk” partnergeweld wel als een aparte vorm van kindermishandeling gezien: de vijfde (c.q. zesde) in het rijtje fysieke, psychische en seksuele kindermishandeling, en (fysieke en psychische) verwaarlozing.⁵⁵

Wettelijke definitie

Zoals ik al aangaf, gaat het bij kindermishandeling om ouderlijke en maatschappelijke dimen- sies, om interacterend ouderlijk en maatschappelijk te kort schieten. Helaas komt de maat- schappelijke dimensie, en daarmee de ouderlijk-maatschappelijke interactie, niet terug in de officiële definitie van kindermishandeling, te vinden in de nieuwe AMK-wet (Advies- en Meldpunten Kindermishandeling). Deze wettelijke definitie luidt:⁵⁶

“Onder kindermishandeling wordt (...) verstaan: elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.”

Deze definitie laat veel verhuld. In de eerste plaats schuift deze definitie de verantwoordelijk- heid voor ernstige kinderbeschadiging *prima facie* exclusief in de schoenen van ouders en an- dere opvoeders. De definitie verhult daarmee transisme (gebrek aan “sociale opvoedings- zekerheid” met – potentieel – transgenerationale schade) in plaats van bij te dragen aan de uitbanning daarvan. In de tweede plaats verhult de definitie mijns inziens het niet-intentionele karakter van kindermishandeling. De definitie maakt, naar ik vrees, onvoldoende duidelijk dat ook niet kwaad of zelfs goed bedoeld ouderlijk doen of nalaten tot ernstige beschadigingen kan leiden. Weliswaar wordt gesproken van “elke vorm” maar tegelijk worden toch weer min of meer subtiel intentionele of onterecht inperkende termen gebezigd als “gewelddadig” en “opdringen.”

Eigenlijk is de term kindermishandeling, door de onwillekeurige bijklank van (voor- waardelijk) opzet of verkeerde intentie van ouders, een ongelukkige term, met alle risico's voor inschattingfouten van omstanders of hulpverleners vandien: selectieve blindheid voor risicofactoren, niet tijdig signaleren of onderschatten van sociale, financiële, psychische, alco- hol-, relatie- of opvoedingsproblemen, overschatten van ouderlijke mogelijkheden, kinderlijke veerkracht (hoe groot die bij veilige gehechtheid ook moge zijn) enzovoorts.

Effecten van kindermishandeling

Met betrekking tot de impact en gevolgen van kindermishandeling volsta ik op deze plaats met twee citaten.⁵⁷ In een signalement van een editorial van John Leventhal⁵⁸ merkt Jo Her- manns op:⁵⁹

⁵⁴ Zie in dit verband de noot van Mariëlle R. Bruning, “Bescherming van kinderen tegen huiselijk geweld als positieve verplichting van de staat,” *NJCM-Bulletin* 2003, no. 5, pp. 625-640.

⁵⁵ Zie George W. Holden, “Kinderen die worden blootgesteld aan huiselijk geweld en kindermishandeling: terminologie en taxonomie,” *Kind en Adolescent Review* 2004, no. 3, pp. 297-316. Vgl. in dit verband ook Janet Stanley, Chris Goddard, “Multiple forms of violence and other criminal activities as an indicator of severe child maltreatment,” *Child Abuse Review* 2004, no. 4, pp. 246-262.

⁵⁶ *Staatsblad* 2002, no. 515; art. 34a, lid 3.

⁵⁷ De meest recente informatie op dit punt wordt aangekondigd op <kindermishandeling.leuven.be/congres> (International Conference Child Abuse And Neglect: The Facts, Meeting The Experts).

“Er is een sterke toename in het inzicht in de effecten van kindermishandeling op kinderen. Steeds duidelijker is hoe sterk kindermishandeling jaren later het functioneren van het slachtoffer als ouder, partner en burger beïnvloedt. Korte- en langetermijneffecten op psychische en lichamelijke gezondheid zijn goed in kaart gebracht. De inzichten in hoe [kinder]mishandeling de hersenfysiologie verandert en voor lange tijd ‘herprogrammeert,’ zijn spectaculair toegenomen.”

En Barbara Thomlison schrijft:⁶⁰

“Overzichtsstudies van onderzoek (...) hebben geconcludeerd dat kindermishandeling een van de ernstigste problemen is van de volksgezondheid. Longitudinale studies naar risicofactoren en beschermende factoren hebben bewijs geleverd voor de hardnekkige, duurzame en schadelijke gevolgen van [kinder]mishandeling en voor hun invloed op de gezondheid en de sociale en emotionele ontwikkeling (...). Als mishandeling van kinderen onbehandeld blijft, is dit een risicofactor voor psychische problemen, een grotere waarschijnlijkheid van uithuisplaatsing en de ontwikkeling van ernstige problemen als agressie, gewelddadigheid en middelengebruik bij adolescenten en jongvolwassenen (...). Voor volwassenen staat een geschiedenis van kindermishandeling in verband met lage prestaties, lichamelijke en psychische problemen en een intensiever gebruik van sociale voorzieningen, kinderbescherming, bijstand en lichamelijke en geestelijke gezondheidszorg (...).”

Omvang van kindermishandeling

Hoe vaak komt kindermishandeling voor? Alle cijfers en percentages moeten met grote voorzichtigheid worden gehanteerd vanwege definitie-problemen en -verschillen, het ontbreken van historische data en bruikbaar vergelijkingsmateriaal, en vooral van geschikte landelijke Nederlandse onderzoeksgegevens buiten het incest-onderzoek van Nel Draijer.⁶¹ Toch kunnen de volgende indicaties worden gegeven.

Zeker 40 kinderen sterven, afgaand op gegevens afkomstig van Nederlandse artsen,⁶² jaarlijks in Nederland aan de directe gevolgen van mishandeling of verwaarlozing (gebrek aan zorg).⁶³ Dat getal kan vermoedelijk, afgaand op Engels onderzoek, worden verdubbeld tot 80, als we ook de indirecte gevolgen (“caused or contributed to by abuse or neglect”⁶⁴), bijvoor-

⁵⁸ John M. Leventhal, “The field of child maltreatment enters its fifth decade,” *Child Abuse & Neglect* 2003, no. 1, pp. 1-4.

⁵⁹ Jo Hermanns (er staat abusievelijk een andere auteur vermeld), “Het bestrijden van kindermishandeling: wat hebben we de afgelopen veertig jaar geleerd?,” *Kind en Adolescent Review* 2003, no. 4, pp. 506-508, op p. 507.

⁶⁰ Barbara Thomlison, “Kenmerken van effectief gebleken interventies bij kindermishandeling,” *Kind en Adolescent Review* 2004, no. 2, pp. 133-159, op p. 134.

⁶¹ Nel Draijer, *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten; Een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag 1988.

⁶² Zie M.M. Kuyvenhoven, C.F. Hekkink, Th.B. Voorn, “Overlijdensgevallen onder 0-18-jarigen door vermoede mishandeling: naar schatting 40 gevallen in 1996 gebaseerd op een enquête onder huisartsen en kinderartsen,” *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* 1998, pp. 2515-2518.

⁶³ Een extrapolatie van de 2 op de 100.000 kinderen die in de VS door kindermishandeling overlijden, zou voor Nederland neerkomen op 70 dode kinderen per jaar. Zie de samenvatting van *Child Maltreatment 2002* (<acf.hhs.gov/programs/cb/publications/cm02/summary.htm>), Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families. Hierin staat te lezen: “Infant boys (younger than 1 year old) had the highest rate of fatalities, nearly 19 deaths per 100,000 boys of the same age in the national population. Infant girls had a rate of 12 deaths per 100,000 girls of the same age. The overall rate of child fatalities was 2 deaths per 100,000 children. One-third of child fatalities were attributed to neglect. Physical abuse and sexual abuse also were major contributors to fatalities.”

⁶⁴ Jan C.M. Willems, “The children’s law of nations: The international rights of the child in the Trias pedagogica,” in: Jan C.M. Willems (ed.), *Developmental and Autonomy Rights of Children; Empowering Children*,

beeld dood door een ernstig c.q. chronisch gebrek aan toezicht op het kind of zorg voor zijn of haar veiligheid in en om het huis of in het verkeer, zouden meetellen (fatale ongelukken, verdrinkingen, verkeersslachtoffertjes). Nog hoger zou de schatting uitvallen als we ook de latere dodelijke afloop door een riskante c.q. ongezonde levensstijl (alcoholisme, roken, snoep- c.q. vraatzucht, onveilig vrijen, roekeloos verkeersgedrag, drugs, criminaliteit) of door suïcide in de cijfers zouden betrekken.⁶⁵

Elk overleden kind staat grofweg voor 1.000 gevallen van kindermishandeling (Ojé's): voor Nederland minimaal 80.000 kinderen/gevallen per jaar (circa 20.000 hiervan worden jaarlijks aan AMK's ter advisering voorgelegd of voor onderzoek en hulpverlening gemeld). Elk geval van kindermishandeling staat voor circa 10 gevallen van vermijdbare kinderbeschadiging (Ajé's). Vermijdbaar, mag of moet men, op basis van onderzoek,⁶⁶ aannemen, bij goede Psycho-educatie, Pedagogische ondersteuning en Psychotherapie van opvoeders (de drie P's voor *parents*). Ajé's-prevalentie-percentages variëren van 15 tot 25% en zelfs meer.⁶⁷ Er zijn intussen aanwijzingen dat ernstige kinderbeschadiging (Ojé's, misschien met de top van Ajé's) bij tegen de tien procent (in plaats van 1,5 tot 2,5 à 3%) van de kinderen voorkomt.⁶⁸ Ook recent Engels onderzoek wijst hierop:⁶⁹

“According to a recent major UK study (NSPCC, *Child Maltreatment in the United Kingdom*, 2001) on the prevalence of child abuse, ‘significant minorities’ of young people (18-24 years old) ‘suffered serious abuse or neglect at home: *seven per cent* suffered serious physical abuse as children at the hands of parents and carers, including being hit with a fist or implement, beaten up, burned and scalded; *six per cent* suffered serious physical neglect at home, including being left regularly without food as a young child, not being looked after or taken to the doctor when ill, or being left to fend for themselves because parents were absent or had drug or alcohol problems; *five per cent* had been placed at risk by being left alone at home overnight or out overnight – whereabouts unknown – at young ages; *six per cent* had suffered multiple attacks on their emotional well being and self-confidence, including living with frequent violence between parents, being “really afraid” of parents, being regularly humiliated, being threatened with being sent away or thrown out, or told that their parents wished them dead or never born; *one per cent* had been sexually abused by a parent and *three per cent* suffered sexual abuse by another relative, ranging from penetrative or oral sex to taking pornographic photographs of them. In all, *one in four* young people said that there were things that

Caregivers and Communities, Antwerpen (etc.) 2002, pp. 69-102, op p. 88 nt. 66.

⁶⁵ Vgl. Pim Cuijpers e.a., “GGZ-preventie: nu en in de toekomst,” *Maandblad Geestelijke volksgezondheid* 2003, no. 11, pp. 1036-1048, op p. 1037.

⁶⁶ Vgl. John M. Leventhal, “Twenty years later: We do know how to prevent child abuse and neglect,” *Child Abuse & Neglect* 1996, no. 8, pp. 647-653; John M. Leventhal, “The prevention of child abuse and neglect: Successfully out of the blocks,” *Child Abuse & Neglect* 2001, no. 4, pp. 431-439; John M. Leventhal, “The field of child maltreatment enters its fifth decade,” *Child Abuse & Neglect* 2003, no. 1, pp. 1-4, op p. 3.

⁶⁷ Zie <trimbos.nl> voor diverse onderzoeken met betrekking tot psychische en psychosociale problemen/beschadigingen van jeugd.

Tot de Ajé-categorie (en misschien deels ook wel tot de Ojé-categorie) kan ook gerekend worden “de snel groeiende groep van kinderen die aan obesitas lijden (al zo’n 10% van de jeugd en een miljardenkostenpost voor de gezondheidszorg),” aldus Jo Hermanns, “Ten geleide,” *Kind en Adolescent Review* 2004, no. 3, pp. 267-268, op p. 267. Zie daarover ook M.B. Schwartz, R. Puhl, “Zwaarlijvigheid bij kinderen: een maatschappelijk probleem,” *Kind en Adolescent Review* 2003, no. 4, pp. 393-428. Alsook Alan J. Zametkin e.a., “Psychiatrische aspecten van obesitas bij kinderen en adolescenten: een overzicht van de laatste tien jaar,” en het commentaar daarbij van Marian L. Fitzgibbon, *Kind en Adolescent Review* 2004, no. 3, pp. 335-371, resp. pp. 372-378.

Mede in het licht van deze enorme overgewichtproblematiek bij jeugd zou het overweging verdienen de Consultatiebureaus, Ouder- en Kindcentra en overige jeugdgezondheidszorg tot volwaardige geïntegreerde Voedings- en Opvoedingscentra min-9-maanden-tot-18-jaar-plus uit te bouwen.

⁶⁸ Peter Adriaenssens, aangehaald in *Weekblad De Bond*, 18 april 2003, p. 3 (<gezinsbond.be>).

⁶⁹ Willems 2002, t.a.p., op pp. 87-88 nt. 65.

had happened to them during their childhood which they found difficult to talk about. (...) [H]ardly any of the young people had told police, social services, teachers or other professionals’.”

Ik zou de *educated guess* wel aandurven dat in Westerse landen, zeker ook in Nederland, circa tweederde van alle kinderen min of meer baat heeft bij het gezinsleven in hun ouderlijk huis. Eén vijfde heeft zowel baat bij dat gezinsleven als ondervindt er schade van (Ajé’s). Eén tiende loopt ernstige schade op (Ojé’s). En één tot enkele procenten zodanig ernstige schade dat deze zelfs binnen de meest enge interpretatie van de AMK-definitie van kindermishandeling valt. In een willekeurige groep van dertig kinderen zijn er dan twintig min of meer gelukkig en veilig; zes lopen, afhankelijk van hun individuele veerkracht en verdere omstandigheden, meer of minder ernstige risico’s wat hun gezonde opvoeding en ontwikkeling betreft; drie zijn of worden slachtoffer van kindermishandeling en één in zeer ernstige mate, dat wil zeggen in een mate die in mensenrechtelijke termen onder marteling zou vallen.⁷⁰ In een mensenrechtenklas van dertig kinderen zitten zes te korte gedane en vier vernederde kinderen, van welke vier er één na school weer aan de marteling wordt uitgeleverd. In een mensenrechtenklas van dertig studenten zitten er zes wier rechten als kind op een zo gezond mogelijk gezinsleven meer of minder ernstig zijn geschonden, drie die in hun gezin van herkomst onmenselijk of vernederend zijn behandeld, en één die in het gezin is gemarteld. En dat is dan geen mensenrechtenklas in bevrijd Irak of Afghanistan maar in verlicht Nederland. Wat als al die studenten hun les goed hebben begrepen en schadeclaims gaan indienen tegen de Staat der Nederlanden?⁷¹ Zouden zij net zo lang moeten procederen als een generatie vóór hen vrouwen in Nederland hebben gedaan om hun recht te halen?

Hoekstenen

De aard, omvang en ernst van vermijdbare kinderbeschadiging en kindermishandeling doen bijna vanzelf de vraag rijzen: wie zal de opvoeders opvoeden? Anders gezegd: hoe moeten we de lessen, normen en waarden van mensenrechten en rechten van het kind naar opvoeders brengen? Hier komt de Trias pedagogica om de hoek kijken: de te juridiseren – om te beginnen te constitutionaliseren (in de Grondwet te verankeren) – en te operationaliseren (wáár te maken) gedeelde verantwoordelijkheid voor de integrale ontwikkeling van kinderen binnen de grondrechtelijke driehoeksverhouding Staat-Ouders-Kind. Het VRK bevat de belangrijkste hoekstenen voor deze Trias. Ik noem er hier twee:⁷²

– het recht van het kind op gezonde opvoeding, ofwel het dubbelrecht van het kind op harmonie en autoriteit in de opvoeding: op zowel warmte en steun als structuur en toezicht; in verdragstermen: op geborgenheid (eigenlijk nogal romantisch in de preambule van het VRK: “een sfeer van geluk, liefde en begrip”) en leiding en begeleiding naar de mate van de zich ontwikkelende vermogens van het kind (vgl. artikel 5 VRK);

⁷⁰ Naast individuele als marteling te kwalificeren gevallen moeten – aldus Theo van Boven – sommige “schrijnende situaties die (...) kinderen in hun bestaan als opgroeiende personen ten diepste treffen en beschadigen (...) naar hun aard en omvang als collectieve tortuur (...) worden gekwalificeerd” (Theo van Boven, “Rechten van kinderen; het verbod van foltering en van wrede, onmenselijke en vernederende behandeling of bestraffing,” in: K. Blankman, M. Bruning (red.), *Meesterlijk groot voor de kleintjes; Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.E. Doek ter gelegenheid van zijn emeritaat*, Kluwer: z.pl. 2004, pp. 3-11, op p. 4 i.f.).

⁷¹ Vgl. Jan C.M. Willems, “Kindermishandeling en mensenrechten,” *Nederlands Juristenblad* 2000, pp. 1237-1240.

⁷² Jan C.M. Willems, *A world fit for children: van liefdadigheid naar gedeelde verantwoordelijkheid*, oratie VU, Amsterdam 2003, p. 11.

– “sociale opvoedingszekerheid”: voorbereiding op en toerusting tot ouderschap als mensenrechten, met name het recht van ouders op ouderschapsversterking op basis van ouderparticipatie, dat wil zeggen op informatie en financiële en andere – van praktische tot specialistische – vormen van ondersteuning, hulp en begeleiding bij de opvoeding, ingericht op basis van de principes van ouderparticipatie.⁷³

In diverse verdragsbepalingen keren de desbetreffende rechten c.q. de daarmee corresponderende verplichtingen terug, waarbij artikel 4 van het Verdrag Staten inscherpt zich hierbij in te zetten met maximale gebruikmaking van alle beschikbare middelen – ik lees dit als: kennis, leiderschap, inkomen – in het land, en hen tevens committeert tot internationale samenwerking en ontwikkelingshulp.

6 Slot: kinderen zijn te waardevol om ouders niet te ondersteunen

Transisme is een nieuw woord waarmee het te kort komen van kinderen en psychische beschadigingen in gezinnen die soms van generatie op generatie worden doorgegeven, worden toegeschreven aan een inadequaat stelsel van psycho-educatie, geestelijke gezondheidszorg (psychotherapie), jeugdgezondheidszorg, opvoedingsondersteuning/jeugdzorg en kinderbescherming. Een stelsel van sociale opvoedingszekerheid, deel uitmakend van een grondrechtelijke Trias pedagogica van kinderen, ouders en overheid (met visie en regie richting lagere overheden en beroepsgroepen), is in deze bijdrage als remedie voor transisme voorgesteld. In Nederland moet zo’n Trias pedagogica, als grondslag voor een stelsel van sociale opvoedingszekerheid c.q. als constitutioneel uitgangspunt voor democratische opvoedingspolitiek (onder meer emancipatie, gezinsbeleid en familierecht omvattend), nog worden ingevoerd.⁷⁴ Dit zou kunnen door te kijken naar andere landen (Zweden⁷⁵ bijvoorbeeld, of Australië,⁷⁶ Frankrijk wellicht, of, zoals Veldkamp deed,⁷⁷ België, Engeland,⁷⁸ Ierland, Nieuw-Zeeland⁷⁹ en Duitsland).⁸⁰ Om te voorkomen dat allerlei op zich goede elementen zonder samenhang aan ons “preconventionele” stelsel (daterend van vóór het VRK als universele conventie en Trias-constitutie, en daaraan nog niet aangepast) worden toegevoegd, is het evenwel van belang uit te gaan van het sociale opvoedingszekerheidstelsel van de vier O’s: Opvoedingsonderwijs voor

⁷³ Waarover meer in Willems 2003, pp. 13-15.

⁷⁴ De mensenrechten-grondslag ligt er, maar de regering benut deze niet als bevoegdheid, ondanks de afspraken op de VN-Kindertop in mei 2002 (Willems 2003, pp. 34-37), laat staan dat zij deze als verplichtend voelt zolang er geen lobby of pressie ontstaat vanuit ouders, ouderorganisaties, kinderrechtenbeweging, beroepsgroepen of andere geledingen in de maatschappij.

⁷⁵ Zie Geraldien Blokland, “Bestaat er wel een Zweeds model?,” *Tijdschrift over kindermishandeling* 2003, no. 1, pp. 7-11.

⁷⁶ Vgl. Ann Farrell, “Child protection policy perspectives and reform of Australian legislation,” *Child Abuse Review* 2004, no. 4, pp. 234-245.

⁷⁷ A.W.M. Veldkamp, *Over grenzen! Internationaal vergelijkende verkenning van de rol van de overheid bij de opvoeding en bescherming van kinderen*, Ministerie van Justitie, Den Haag 2001.

⁷⁸ In het Verenigd Koninkrijk heeft elk gezin met kinderen in de voorschoolse leeftijd een vaste “health visitor,” die een speciaal opgeleide verpleegkundige (“trained nurse”) is: Child Maltreatment Researchers email list: “Home visiting in Britain and Denmark,” 8 september 2004. Het zou een goede zaak zijn als dit ook in Nederland zo was en tevens als voor elk bij enigerlei instantie aangemeld kind in nood of in de knel direct een vaste eindverantwoordelijke “coach” zou worden aangewezen die niet slechts de hulpverlening coördineert maar die optreedt als een soort curator voor het desbetreffende kind (of eventueel alle kinderen in het desbetreffende gezin), en die dus als eindverantwoordelijke het belang en de rechten van dat kind behartigt.

⁷⁹ Idem (zie vorige noot): Child Maltreatment Researchers email list: “Home visiting in Britain and Denmark,” 9 september 2004.

⁸⁰ Vgl. met betrekking tot ouderschapsverlof, kinderopvang e.d. ook Martha F. Davis, Roslyn Powell, “The [UN] Convention on the Rights of the Child: A catalyst for innovative childcare policies,” *Human Rights Quarterly* 2003, no. 3, pp. 689-719.

alle jeugdigen/jongeren (omgangs- en opvoedkunde als schoolvakken), Opvoedingsinformatie en Opvoedingsgeld en/of Opvoedingsverlof voor alle (aanstaande) opvoeders; Opvoedingsondersteuning voor alle (aanstaande) opvoeders die dat, door de kwaliteit ervan, als een handreiking ervaren.

Dit alles in een sluitend (universeel en selectief preventief⁸¹) stelsel, met kinderbescherming (door de rechter opgelegde hulp of pleeggezinplaatsing) als sluitstuk. Een stelsel dat is gebaseerd op grondrechten van kinderen en aanspraken van opvoeders. Ingericht volgens de lessen: *it takes rights to raise a child; it takes a village to raise a child; it takes best practices to raise a child*. Ofwel: met *rechten* opvoeden, meer *samen* opvoeden en *beter* samen opvoeden.⁸² Drie lessen die tezamen de boodschap uitdragen dat kinderen te waardevol zijn, in de eerste plaats voor ouders zelf, maar zeker niet in de laatste plaats voor de hele maatschappij, om ouders niet te ondersteunen.

Een artikel 22bis Grondwet

Het gaat bij die lessen om de uitvoering van verdragsverplichtingen door zowel de juridisering, in Grondwet en organieke wetgeving, van gedeelde verantwoordelijkheid voor de integrale ontwikkeling van kinderen (*rights*) als de operationalisering van grondrechten in wetgeving en beleid. Die operationalisering dient op haar beurt te geschieden zowel op geleide van principes van buurtopbouw en participatie van ouders en kinderen (*a village*) als op basis van wetenschappelijke inzichten en dienovereenkomstige professionaliteit van voorzieningen en hulpverlening (*best practices*). Een in te lassen bepaling in de Grondwet kan daarbij uitdrukking geven aan sociale opvoedingszekerheid als fundamentele waarde en adequaat in te richten stelsel, en aldus constitutionele basis zijn voor een democratische opvoedingspolitiek die voortvloeit uit mensenrechten van ouders en kinderen. Tot slot daarom – als leidraad, en in enigszins uitgebreide redactie⁸³ – hier, bij wijze van summier samenvatting, het door mij

⁸¹ Dat wil zeggen dat een universeel ofwel algemeen aanbod aan alle (aanstaande) ouders in een stelsel van sociale opvoedingszekerheid gepaard gaat met selectie van (aanstaande) ouders die extra of speciale ondersteuning, hulp of begeleiding nodig hebben of goed kunnen gebruiken. Waar duidelijk is dat dat niet werkt of kan werken, bijvoorbeeld wegens te grote onmacht bij ouders (onwil is ook vaak onmacht, want willen moet je ook maar kunnen: denk aan wat we hiervoor zeiden over vrijheid), komt kinderbescherming in beeld. Zie voor literatuur in dit verband Jo Hermanns, *Het bestrijden van kindermishandeling: welke aanpak werkt?* (Notitie Regio's RAAK), Co-act, Woerden 2003 (<raak.org>, samenopvoeden.nl; <coact.nl>; NIZW, Utrecht (<nizw.nl>), *O&O- (Opvoedingsondersteuning & Ontwikkelingsstimulering) nieuws* no. 41, december 2003, p. 6). Alsook Ernst Bohlmeijer, Gerdien Franx, Ada de Vries, Pim Cuijpers, Judith Blekman, "Integrale preventie van psychische problematiek in Australië: Leerzame ervaringen voor de Lage Landen," *Maandblad Geestelijke volksgezondheid* 2004, no. 1, pp. 52-64. Voor buitenlandse literatuur zie John W. Kydd, "Preventing child maltreatment: An integrated multisectoral approach," *Health and Human Rights* 2003, no. 2, pp. 34-63; Matthew R. Sanders, Warren Cann, Carol Markie-Dadds, "Why a universal population-level approach to the prevention of child abuse is essential," en: "The Triple P-Positive Parenting Programme: A universal population-level approach to the prevention of child abuse," *Child Abuse Review* 2003, no. 3, pp. 145-154, resp. pp. 155-171; Jane Barlow, Sarah Stewart-Brown, "Letter to the editors: Why a universal population-level approach to the prevention of child abuse is essential," *Child Abuse Review* 2003, no. 5, pp. 279-281.

⁸² Willems 2003, p. 15 nt. 37, pp. 17-18, 20.

⁸³ In deze redactie is (naast de toevoeging van paar kleinere verduidelijkingen) in lid 2 de oorspronkelijk gehanteerde term "opvoedingsfacilitering" vervangen door drie (primair-preventief) samenstellende delen daarvan: opvoedingsvoorlichting (school- en ander onderricht, publiekscampagnes, pre- en postnatale informatie), ouderschapsversterking (betaald ouderschapsverlof, diverse vormen van ouderparticipatie) en jeugdgezondheidszorg (waaronder individuele ouderschapsversterking ofwel *empowerment* van ouders voor zover deze niet onder geïndiceerde jeugdzorg en/of psychotherapie valt). Ten overvloede, maar gezien de verkokering, versnippering en het gebrek aan onderlinge samenwerking in hulpverlenersland noodzakelijk (vgl. bijvoorbeeld het Gelderse rapport *Groeistuipen*, waarover wordt bericht in E-zine Jeugdzaken no. 331, 11 november 2003), is geestelijke gezondheidszorg (waaronder jeugd-ggz) toegevoegd. Jeugdgezondheidszorg is expliciet vermeld wegens de belangrijke positie en mogelijkheden van de integrale JGZ (0 tot 19 jaar). Zie

al vaker⁸⁴ bepleite Grondwetsartikel 22bis. Met andere woorden: direct vóór het roemruchte *onderwijs*artikel, artikel 23 Grondwet, een *opvoedings*artikel, artikel 22bis:⁸⁵

1. Elk kind dat zich in Nederland bevindt, heeft recht op eerbiediging en bescherming van zijn of haar lichamelijke en geestelijke integriteit, op de geborgenheid, leiding en begeleiding van volwassenen, bij voorkeur de eigen ouders, en op adequate gemeenschapszorg voor een optimale ontwikkeling van zijn of haar persoonlijkheid en uitgroei naar zelfstandig democratisch burgerschap.
2. Ter waarborging en bevordering van de in lid 1 genoemde rechten draagt de overheid zorg voor sociale opvoedingszekerheid in de vorm van een sluitend en geïntegreerd stelsel van in het bijzonder opvoedingsvoorlichting, ouderschapsversterking, jeugdgezondheidszorg en jeugdzorg, met inbegrip van geestelijke gezondheidszorg, pleeg- en adoptiezorg en jeugdbescherming.
3. De wet stelt regels omtrent de aanspraken van opvoeders op financiële en overige ondersteuning en hulp bij de opvoeding alsmede omtrent de bevoegdheden en verplichtingen van de overheid ter zake van de voorkoming van onnodig leed en vermijdbare schade aan de ontwikkeling van het kind.

In deze Grondwetsbepaling komt de gedeelde maatschappelijke opvoedingsverantwoordelijkheid, de gemeenschapsverantwoordelijkheid voor “gezonde opvoeding” van de Trias pedagogica, tot uitdrukking. De pedagogische opdracht van alle betrokkenen ligt juist daarin besloten. Op basis van deze Grondwetsbepaling alléén zullen de rechten van het kind in Nederland nog niet de dienst uitmaken, maar het is zeker een bepalende stap in de richting van de emancipatie van het (voorschoolse) kind en de bestrijding van transisme. En daarmee in de richting van het verminderen van het lijden en de schade die tot op de dag van vandaag in menig gezin worden veroorzaakt door de combinatie van ouderlijke almacht tegenover het (jonge) kind en onmacht in het leven of in de opvoeding – en de daarmee samenhangende onmacht (en verkeerd gebruikte macht) van professionals.

ⁱ Deze bijdrage verscheen (met literatuurverwijzingen maar zonder voetnoten) als: Jan C. M. Willems, “Als de rechten van het kind de dienst zouden uitmaken ...; De pedagogische opdracht van ouders, school, beroepsgroepen, burgers en overheid in het perspectief van internationale mensenrechten,” in: H. Baartman, D. Graas, R. de Groot, Tj. Zandberg (red.), *Wie maakt de dienst uit? Macht en onmacht in opvoeding en hulpverlening; Lezingen over situaties en relaties in de hulpverlening rond het jubileumcongres ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Vereniging voor Ortho-agogische Activiteiten O & A*, Agiel: Utrecht 2004, pp. 41-60 (literatuur opgenomen op pp. 259-267).

daarover Geraldien Blokland e.a., *De jeugd heeft de toekomst; Preventie van psychosociale problematiek bij jeugdigen, maatwerk van de GGD, NIZW/GGD, Utrecht 2003* (<ggdkennisnet.nl>).

⁸⁴ Zie bijvoorbeeld Jan C.M. Willems, “Het belang van het kind: opvoedingsrechten en opvoedersrechten; Even voorstellen: internationaal opvoedingsrecht,” *FJR; Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht* 2001, no. 4, pp. 94-101; Jan C.M. Willems, “Als opvoeders gefaald hebben, waar ligt dan de verantwoordelijkheid?,” *Nederlands Juristenblad* 2003, pp. 1019-1022.

⁸⁵ Willems, *Developmental and Autonomy Rights of Children*, 2002, p. 89, geeft een internationale (Engelstalige) variant.